

A Sumér Hitvilág és a Biblia

Összeállította és magyarázatokkal ellátta:

dr. ZAKAR ANDRÁS

Copyright © 1972 by Szatmári István

Kiadó: Szatmári István
P.O.BOX "H" Garfield, N.J. USA 07026

MÁSODIK KIADÁS 1973.

A szerző kijelenti, hogy a könyvben álló teológiai következtetéseket illetően aláveti magát a legfőbb Apostoli tanítóhivatal ítéletének.

Készítette: TURÁN PRINTING AND BINDERY
P.O.BOX "H"
GARFIELD, N. J. 07026 USA

A KIADÓ ELŐSZAVA

A könyv, melyet az olvasó kezébe vesz, — mint már címe is sejteti — nem mindennapi érdeklődésre tarthat számot. Benne a szerző bemutatja, hogy miként tanúskodnak a régészeti, történeti, nyelvi, néprajzi stb. szaktudományos módszerekkel föltárt leletek és szövegek olyan korai vallási tanításokról, melyek csak több száz, de sok esetben több, mint ezer évvel később kerültek be az ószövetségi szentírás szövegébe. Rávilágít főként a sumér és más korai egyiptomi mágus, kanaánita stb. emlékekben föllelhető örök isteni igazságokra, amelyek a bibliai szövegben, mint kinyilatkoztatott igazságok jelennek meg előttünk.

Amikor tehát az egész világ várakozásának megfelelően a II. Vatikáni Zsinát a Kinyilatkoztatásról szóló határozatában ünnepélyesen kimondta, hogy az Ószövetség könyvei "sok ideigvaló és tökéletlen részt is tartalmaznak", örömmel fedezzük föl, hogy az ószövetség népét megelőző ókori emberiség bár még tökéletlen vallási tanításaiban, már igen sok tökéletes és örökértékű isteni tanítás csírája rejtőzik. Így tehát szükségessé vált az ószövetség népén kívül, az emberiség más csoportjainak részére adott isteni tanítások tárgyilagos vizsgálata és ismertetése is. Ezek fölött eddig vagy elsiklott tekintetünk, vagy nacionalista törekvések ezekről elterelni igyekeztek figyelmünket.

A hittudomány és a szaktudományok egybevetésével kapott meglepő eredmények és párhuzamok fölismerésében a szerző kellő fölkészültségének nagy szerepe volt. Dr. Zakar András, aki Margittán, Bihar megyében 1912-ben született és a budapesti Piarista gimnáziumban érettségizett, előbb a Műegyetemet végezte el 1935-ben, és ott lett a Közlekedéstudományi és Vasútépítéstani Tanszéken tanársegéd. Ezután papi hivatását követve a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán folytatta tanulmányait és ott szerezte meg a doktorátust. Így a szellemtudományok, nyelvészet és a műszaki tudományok gyakorlati szempontjainak egybevetésével szilárdan megalapozott és az egész emberiség összefogását és testvériségének tudatát elő-

segítő kutatások és tevékenységek vonzókörébe került.

Személye az Egyesült Államokban sem ismeretlen. 1947-ben a kanadai Ottawában rendezett Nemzetközi Mária Kongresszusra elkísérte Mindszenty József bíboros, esztergomi érseket, mint személyi titkára. A kongresszussal kapcsolatban a bíboros főpásztor meglátogatott sok kanadai és egyesült államokbeli magyar plébániát is. 1948-ban a szerző is börtönbe került, melyből 1953-ban szabadult. 1970-ben bírósági végzéssel rehabilitálták és a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól mentesítették. Számos műszaki, hittudományi, történelmi, nyelvészeti, művelődéstörténeti tanulmányt illetve könyvet írt. Többek közt megírta Tóth Tihamér püspök életét, "ahogy kortársai látták". Összegyűjtötte a német náciizmus embertelenségeivel szemben fokozatosan kibontakozott magyar fegyvernélküli ellenállás legfőbb okmányait és, mint illetékes szemtanú, jegyzetekkel látta el azokat. Serédi Jusztinián bíboros, prímás ú.i., akinek utolsó éveiben dr. Zakar András szintén személyi titkára volt, páratlanul erélyes és eredményes föllépéseivel sok százezer, különböző nemzetiségű üldözött életét mentette meg Magyarországon. A csikágói Current Anthropologyban 1971-ben jelent meg a sumér - ural - altáji rokonságról folytatott első nemzetközi szintű eszmecsere, melynek vitaindító és záró tanulmányát, fölkérésre, ő írta meg.

Joggal reméljük tehát, hogy a Kedves Olvasó, amilyen érdeklődéssel olvassa át ezt a munkát, ugyanolyan hasznot is merít belőle.

Garfield. 1972.

Tartalom:

BEVEZETÉS	9	oldal
ALTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK	18	"
I. A VILÁG TEREMTÉSE	29	"
Enki és Ninhurság	38	"
Emesh és Enten	40	"
Enki és Sumér	41	"
II. A PRÓBATÉTEL	44	"
III. KÉPEK A FÖLDTÖRTÉNETBŐL	49	"
Etana mennyei útja	49	"
IV. A VIZÖZÖN	63	"
V. A NYELVZAVAR	75	"
VI. ISTENI TÖRVÉNYEK — EMBERI TÖRV.	81	"
Urukagina kúp-feliratai		
Építkezések	82	"
Visszaélések	83	"
Reformok	84	"
Urukagina tojásdad lemezének felirata	88	"
Sargon - Mózes párhuzam	89	"
VII. A BABILONIAI SZELLEM	91	"
VIII. MELKIZEDEK — MÁGUS VALLÁS	110	"
IX. BŰN ÉS BŰNBÁNAT	132	"
Könyörgés feloldozásért	132	"
Istene fenségét az ember...	137	"
Bűnbánati zsoltár az ismeretlen istenhez	141	"

X. PÉLDABESZÉDEK	145	"
XI. SIRATÓ ÉNEKEK	151	"
Részlet a siratóból Ur városa felett	151	"
Panaszos ének Enlilhez nemzeti szerencsétlenség idején	153	"
Sirató Ibli - Szuen felett	156	"
XII. A BÖLCSEK TANÍTÁSAI	159	"
XIII. EGYIPTOM - KISÁZSIA	170	"
XIV. ZSOLTÁRRÉSZLETEK, IMÁK	191	"
Dal Inannához	195	"
Kelj fel Dunguz	196	"
XV. JÉZUS A MEGSZABADÍTÓ	198	"
ZÁRÓSZÓ	216	"

BEVEZETÉS

Az emberiség történelmének legősibb korát szokás történelem előtti időnek nevezni. Ez az elnevezés azonban nem egészen pontos. A történelem ugyanis az emberrel kezdődik. Még akkor is, ha az ősi időkben nincsenek is írásos följegyzéseink. Ezekből az ősi időkben való embertani, régészeti, néprajzi stb. emlékek ugyanis sokat elmondanak az illető korok emberének képességeiről, küzdelmeiről, mindennapi életéről. Ezeken túlmenően a mítoszok, mondák, regék, legendák sok szájról-szájra adott és máig megőrzött eseményről tájékoztatnak, ha kritikai elemzéssel meg tudjuk állapítani az eredeti közlések szövegét és egymásutánját. Sőt, sok történeti, irodalmi, művészeti stb. hagyományunkból is ki lehet elemezni azokat az adatokat, melyek egy sokkal ősbibb kor emlékeként őrződtek meg. Vallási hagyományaink és tanításaink is igen sok ősi elemet őriznek mindmáig, még ha csupán történeti forrásként tekintjük is őket. A keresztény szentírástudomány minden torzítás nélkül őrizi az egész emberiség legősibb korára vonatkozó legértékesebb adatokat. Ezek között joggal a legelső egyike az ún. Protoevangélium vagyis az evangélium, a jó hír első meghirdetése.

A bűnbeesés után Isten kiméri a büntetést Ádámra és Évára, a főbűnös, a sátán felé intézve szavait:

"Ellenségeskedést vetek közéd és az asszony közé, ivadékok és ivadéka közé: Az széttiporja fejedet, te pedig a sarka után leselkedel" (Gen. 3, 15).

Ez az isteni kinyilatkoztatás az emberiség történelmének hajnalán megígérte a sátánt letipró hősnek eljövételét, aki egy feltétlenül rendkívüli asszony, egy édesanya szülötte lesz, de ugyanakkor olyan emberfölötti erővel rendelkezik, hogy áldást és békét tud hozni minden embernek. A kinyilatkoztatás a fokozatosan kibontakozó fejlődésnek megfelelően már az első örömhírben meghirdetett hősnek, Krisztusnak eljövételével, tanításával, halálával, feltámadásával s az ő birodalmának, az Egyháznak a megalapításával teljeseedik be.

Az emberiség a fejlődő teremtetés része. Az Isten, minden fejlődésnek állandó külső és belső mozgatója, mindig megadta és megadja a fejlődést előbbre lendítő megismerést

és jóakaratot azoknak az embereknek, akik szívüket, lelküket nyitva tartják sugallatai előtt. Azokat az embereket, akiket Isten ilyen üzeneteknek másokkal való közlésével is megbíz, prófétáknak nevezzük. Semmi adatunk nincsen arra vonatkozóan, hogy ilyen emberek csak Ábrahám korától, vagyis, nagyjából Krisztus születése előtti 1800. évtől lehettek.

Ellenkezőleg, a Magyar Kurir 1970. évi 108/A és további számaiban ismerteti az ezzel kapcsolatos új fölfedezéseket és megállapításokat. Norbert Lachwin S. J. a római Biblikus Intézet professzora már régebben kimutatta értékes tanulmányában azt, hogy az *Őszövetség előtt is voltak próféták*, akik az emberiségnek az Isten üzeneteit közvetítették. Maguk az *Őszövetség* könyvei is többször beszámolnak Ábrahám ivadékai közé nem tartozó prófétákról (Bálaám stb.), sőt Ábrahám kortársa, Melkizedek, az *Őszövetség* és *Újszövetség* könyveiben egyaránt a "fölséges Isten papja" néven szerepel. Teológusok arra is rámutatnak, hogy az *Őszövetség* első könyve, a Genézis, föltűnő keveset ír az Ábrahámot megelőző időkről. Ez nem kis részben oka volt annak a szemléletnek, hogy a hittudomány keveset foglalkozott az Ábrahám előtti idők emberének Istennel való kapcsolatával. Pedig, ha Isten végtelen irgalmából az ellene föllázadó Ádámmal és Évával tovább folytatta a bűnbeesés előtt megkezdett párbeszédét, sokkal inkább folytathatta és folytatta is azt az őszülők ivadékaival, akik nem személyes állásfoglalás következtében születtek az eredeti bűn állapotában. "Íme én küldök hozzátok prófétákat, bölceket és írástudókat. Némelyeket majd ezek közül megöltök, hogy rátok szálljon minden igaz vér, melyet kiontottak a földön az igaz Ábel vérétől..." — mondja Jézus (Máté 23, 34-35, v.ö.: Luk. 11, 49-51 és Luk. 7, 35).

A mai régészeti leletek gazdagságának és a történeti kutatások eredményeinek birtokában is egyre világosabb, hogy az *Ábrahám előtti emberiség* több százezer évnyi története folyamán sem nélkülözte az isteni gondviselés jótéteményeit. A semita népeket megelőző nem semita kultúrák páratlan emlékei, tisztult erkölcsük, jogintézményeik, szellemi alkotásaik stb. olyan értékeket is mutatnak fel, amilyenekre Ábrahám ivadékai hosszú idő után, még a kinyilatkoztatás birtokában sem jutottak el. Világos, hogy az *Őszövetséget* megelőző időkkel kapcsolatban sokkal határozottabban kell be-

szélnünk az *összövetség* vagy *alapszövetség* koráról. Ennek alapítóokmánya az Ádámnak és Évának adott ígéret, hogy utódaikból fog megszületni a Sátánt legyőző Szabadító. Tulajdonképpen tehát *Ádám és Éva kiválasztott volt s így valamennyi utódai választottak voltak*. Az Ábrahámot illető kiválasztás ehhez képest csak azt a pontosabb körülírást adta meg, hogy az ő utódaiból születik majd meg az az Ivadék, akiben áldást nyer a föld összes népe. Mikor ez az Ivadék, *Jézus* eljött, az emberi testvériség világos meghirdetésével és keresztségével *helyreállította az istengyermeiség kezdeti állapotát* elvben és lehetőségben minden ember számára. Az a diszkrimináció, melyet az *Őszövetség* könyvei sok helyen hirdetnek, lehet, hogy mélyebb teológiai vizsgálatok alapján a szentírók egyéniségének, a korszellemnek, irodalmi nemzeti stílusnak stb. sajátosságaiként értelmezhető, mert — és ez ide is vonatkoztatható — "kezdetben nem így volt." A világ összegöngyölödésének (Teilhard szavaival élve), az egész emberiség összetartozásának, közös felelősségének egyre határozottabb meg tapasztalása és átérzése korában biztos, hogy a hittudománynak is sokkal mélyebben kell foglalkoznia az őskinyilatkoztatással, az alapszövetség idejének a vallásával.

Így érik meg a helyzet arra, hogy *ha liturgiánkba nemcsak újszövetségi részeket illesztünk be, akkor az őszövetségi ember imái mellett kellő tiszteletben és arányban majd megszólaltathatunk olyan ősi, Ábrahám kora előtti időkbeli, az ékírásos szövegekből kiolvasható imákat és történeteket is, melyek az állandóan gondviselő Isten kegyelméből már akkor az Újszövetség szellemében szóltak az Ég Urához vagy vele kapcsolatban. Kétségtelenül kitérült a Zsinat nyomán a teológia látóhatára és ez gondviselészerűen akkor történt meg, amikor a fölmerülő problémák özöne és súlya csak ennek a távlatnak birtokában oldható meg. Elsősorban a Krisztushoz való hűség adja meg ezt a távlatot és szilárd alapot, akitől a mai világ is egyedül remélhet üdvösséget. Ehhez segít hozzá, ha korunk problémáit (melyek között a teológiai problémák állanak első helyen) világosan látjuk és azokról világosan beszélünk.*

Lachwin professzornak már említett tanulmánya az Ábrahám előtti népeknek Istennel való kapcsolatáról, új szempontokat ad régészeti leleteink értékeléséhez is. Ezért egye-

temes vallástörténeti vonatkozásai miatt is nagyjelentőségű munka Kalicz Nándor könyve, az Agyagistenek, mely 1970-ben jelent meg a Corvina kiadásában Budapesten az ezzel a kötetrel meginduló sorozatban. A munka az újkőkorszak kezdetén a Kárpát-medencében déli hatásokra kialakuló élelemtermelési kultúrák embereinek technikai, művészeti és vallás emlékeiről ad áttekintést gazdag képanyag- és térkép-mellékletekkel. Az időszámításunk kezdőpontja előtti 4-5 ezer évvel megjelennek hazánk területén a legelső földműves közösségek művészetének rendkívül értékes emlékei. Az élelemtermelés és állattenyésztés gondolkörében élő Körös kultúra népe számára a szerző szerint "a termékenység jelképe természetesen a nő lett, mint az élet forrása, de nem minden nő, hanem az elvonatkoztatott gondolkodásnak megfelelően az általános, a mindenek fölött levő nő, a nagy anya, a "Magna Mater", aki mindennek a kezdete és vége, minden létező forrása, életet és halált magába foglaló istenanyja" (14. l.). Ha azonban figyelembe vesszük az Istennek Ádámmal és Évával s rajtuk keresztül az egész emberiséggel kötött első, vagyis alapszövetségét, érthető, hogy az összüllőktől nemzedékről nemzedékre tovább adott nagy Szabadító eljövételére vonatkozó hitigazság állt mindenütt az ősműveltségű népek vallásos gondolatvilágának középpontjában (ezt igazolták hívő és ateista vallástörténészek egyaránt és jó összefoglalást ad eredményeikről P. Schmidt nagy munkája). Ennek a Szabadítónak a képe pedig szorosan összefonódott az isteni ígéret alapján az ő édesanyja képével, aki ellenkezésben állt a sátánnal, tehát bizonyos isteni védettséget élvezett. Így azután az életet adó, életet teremteni látszó anya, a Nagy-Asszony ábrázolása egyben a rajta keresztül megjelenő és a gonosz hatalmakat megtörő Hős ivánti hívő reménység kifejezése, a Krisztus-váro lelkeség tiszteletének tárgya is volt. Ennek egyik igen jelentős példájáról így ír Kalicz:

"A hódmezővásárhelyi Kőkénydombon találták a neolitikus vallási élet egyik jelentős alkotását is, egy oltárt, amely a neolitikus mitológiába is betekintést nyújt. A háromszögű kultusz tárgyát három mezőben bekarcolt meandroid minta díszíti, kivéve a női nemi háromszögnek megfelelő háromszögű mezőt. Ebben a mezőben egy arc stilizált részlete figyelhető meg. Valószínű, hogy az oltár a szülő istennőt ábrázol-

ja. Ebben az ábrázolásban nem az istennő alakjának a visszaadása volt a fontos, hanem az istennő cselekvése, tevékenysége, a misztikus folyamat ábrázolása. A háromszögű kultusz-kép az istenanya és a születő istengyermek kapcsolatát demonstrálja, s minden bizonnyal megfelelő szertartások kapcsolódtak hozzá" (40-41. l.). A két szempont, a szerző társadalomtudományi megfogalmazása és az alapszövetségre épülő hittudományi szempont ugyanarra az eredményre jut az Anya-tisztelet értelmezése és okainak földerítése során. Továbbmenően mindkét szempont bizonyítja azt is, hogy itt megjelenítésről, szimbólikus ábrázolásról van szó. *Nem magát a szobrot "imádták"* — erre különben is semmi bizonyíték sincs. Ezért helyesebb lett volna a könyvnek "Az Isten agyag-ábrázolásai" címet adni. Ezek a hat-hétezer évvel ezelőtti emberek (s még, ki tudja, milyen ősi korok emberei is) hitük alapigazságait ábrázolták, mint tesszük ezt ma is, tudásunk és művészi képességünk szerint, vallásos áhítatunk emelése és vallásos igazságaink művészi megjelenítése céljából.

Kalicz Nándor könyve továbbmenően főbb vonásokkal ismerteti az alföldi vonaldíszes, a bükki, a tiszai kultúra jelentősebb régészeti leleteit és fontos következtetéseket is levon belőlük. Az ábrázolások bekarcolt vonásait és jeleit, azoknak bizonyos szabályossággal ismétlődő jellege miatt, szimbólikus, gondolatot kifejező írásnak véli, melynek — mint mondja — sajnos még nem sikerült az értelmét megfejteni. "A fölhasznált minta maga és az elrendezés hasonlósága ilyen nagy elterjedési területen kizárja azt, hogy csak véletlen legyen. Föltétlenül szimbólikus értelme volt" (33. l.). Aránylag későbbi korból, a bánsági kultúrából került elő több más lelettel együtt az erdélyi Alsótátrálakán három agyagtábla. (Ezekhez hasonlókat nagy számban talált és magyar s német nyelven is közzé tett a múlt században Torma Zsófia.) "Ezek bemélyített díszítése olyan jeleket őrzött meg, melyek csaknem tökéletes párhuzamai Mezopotámiában fordulnak elő. A tatárlaki táblákon lévő úgynevezett piktografikus jelek fölvetik az európai neolitikus írás meglétét és ennek a területnek igen szoros kapcsolatát Mezopotámiával" (44. l.). N. Vlassa, kolozsvári kutató, aki a táblákat megtalálta, úgy gondolja, hogy a jelek többsége Uruk ősi sumér város feltá-

rásakor talált sumér agyagtáblák szám- és szótagjeleire emlékeztet. Ezt megerősítette a kérdés legismertebb szakértője, Adam Falkenstein, a heidelbergi egyetem híres sumérológusa is. Angol kutatók a leletek korát C 14 módszerrel 1000-1500 évvel idősebbnek határozták meg, mint a régészeti módszerrel megállapított kb. ötezer év. "Harmatta János professzor megkísérelte értelmezni a tartariai táblák piktográfikus jeleit, felhasználva a sumér írás közvetítő szerepét" (I. m. 44. l.) Makkay János megállapította, hogy "Tartaria két alsó rétegében olyan edénytöredékeket találtak, amelyek magyarországi újkőkori csoportokból mint importtárgyak kerültek oda. A bükki csoportoknak Erdély két másik rendkívül fontos lelőhelyén is kerültek elő importált leletei: a már említett Tordoson és Erősdön... A bükki csoport területén található Délkelet-Európában egyedül az obszidiánlelőhelyek, Tokajban" (Magyar Tudomány, 1970. I. 68. l.).

Kalicz említett könyve hozza a kocsai legelső ábrázolását is Európában. Ezekhez hasonlókat nagy számban mutat be mind magyarországi múzeumok anyagából Fettich Nándor "Újabb adatok az őskori kocsihoz a Kárpát-medencében" (Studia Ethnographica 2. — Akadémiai kiadó, 1969.) c. legújabb tanulmányában. A különböző képeket, vonalakat ő is jelképes ábrázolásoknak tekinti. Ezek között sok olyan van, amelynek a temetési szertartáshoz és a hitvilághoz való kapcsolata nyilvánvaló, pl. a *Föld-anya*, a *Föld-édesanya ábrázolása*, aki könyöktől felfelé tartott széttárt kezekkel fogadja vissza a halottat, aki tőle indult el az életre. (Meglépő párhuzam a "porból lettél és visszatérsz a porba" isteni kijelentéssel, mely az összüléstől nyilván szintén továbbadódott.) Jelentős Kalicz ismételtén visszatérő megállapítása: "Az is kitűnik a Kőrös-kultúra népének művészetéből, hogy az alkotások analógiái kétségtelenül délre vezetnek, egészen Anatóliáig és Mezopotámiáig... A Kőrös-kultúra népének figurális művészete azonban a Kárpát-medencét körülvevő területekhez képest meglepően gazdag volt" (I. m. 22-23 l.). Ennek a kapcsolatnak a tudata meglepően régi és még az Anonymus előtti időkre nyúlik vissza. Ennek vizsgálata további külön tanulmányok tárgya. Magyar kutatók régóta sem üres dicsekvésnek, hanem az egész emberiségnek a szolgálata szellemében végzik ilyen irányú munkáikat, nem kis ered-

ménnyel.

A Kárpát-medencéhez hasonlóan Mezopotámiában is megtalálható az Isten-anyá ábrázolás a művészetben (a képzőművészetben és a költészetben egyaránt). En Ana, az Ana istennő Sumérban az életet adó, teremő Isten, míg a földön megjelenő Isten az En Ki, a lélek-Isten pedig az En Líl. (Sumérban az En jelentése: fenn, ensi pedig: városfejedelem, fenség). Ezekhez viszonyítva más isteni jelenségek, tündérek (sumérul: dingirek) nem utalhatók minden további nélkül egyszerűen a politeista jelenségek körébe, szembeállítva őket Ábrahámnak, egy-két ezer évvel később kapott "monoteisztikus hitével. "Hiszen a Szentháromságnak politeisztikus lát-szathoz hasonló megjelenési formája Ábrahámnak sem volt egyszerre érthető és mindmáig hittudományi elmélkedéseinknek is tárgya. *Az alapkinyilatkoztatás áthagyományozott és isteni segítséggel óvott hitigazságait és erkölcsi parancsait őrző és tanító papjai iránt egyre nagyobb a tiszteletünk és csodálatunk.* Semmilyen faji megkülönböztetéssel sem beszeny-nyezve őrizték az Istenanya és az Istengyermek iránti hitet, reményt és szeretetet a legkülönbözőbb népek körében, akiket ez az ősi hit és erkölcs egy családdá kapcsolt össze. Rendkívül nehezen lehetett látniok tisztán a Szentháromság kérdését, ez tény. Mégis a több isteni személy és más isteni küldöttek és jelenségek közepette sokan megőrizhették a *Legfőbb Isten* iránti hűségüket, amit *Melkizedek* esetében páratlan tisztelettel és elismeréssel dicsér mind az ószövetségi mind az újszövetségi Szentírás.

Milyen alapon vádolhatnánk meg az alapszövetség korának nemzedékeit — minden megkülönböztetés nélkül — sokisten-imádással vagy bálványimádással? Az emberiség elszaporodásával az utóbbi évezredek folyamán föllépő háborúk során az istenfogalom sok helyen elnacionalizálódott és megszerte került az ősi, egyetemes testvériség és közös remény Isténétől. Teológusok ma már hangoztatják, hogy korunk egyik legfőbb feladata: *ne egy faji, nemzeti, gondolatvilág és irodalom fölfogásának és irodalmi műfajának szemszögéből nézzük az Ábrahám előtti korszak vallásos jelenségeit, emlékeit. Ha valahol, akkor itt szükséges legfőképp a hitigazságoknak a nemzeti mítoszokból való kibontakozása. Meg kell fordítanunk a nézőpontot és az első, az alapszövetségből kiindulón*

ezeknek az ősi egyetemes, általános nagy közös vallási igazságoknak a nyomait, emlékeit kell keresnünk és tisztáznunk a különböző társadalmi erőhatások árnyékolt szétválasztásával, ha helyes megvilágításban akarjuk látni az ősi korok emberének hitvilágát, emberi értékeit. Ennek a szemléletmódnak kiváló előfutára volt Paulus Hungarus (Magyar Pál), a bolognai egyetem egyházjogi tanára, majd 1216-ban rektora, később a domonkosrendiek magyarországi tartományfőnöke. Egyik munkájában, a *Monita-ban* többek között ezt a rendkívüli jelentőségű általános szempontot adja meg az ősi magyar mágus-vallás (ma idegen hatásra helytelenül többször "sámán-hit"-ként emlegetik) elbírálásához: "Nem vétkezik az, aki állati áldozatok bemutatásával tiszteli a Napot, ha ezt isteni kinyilatkoztatás fényénél teszi: és ezt a régi magyarok papjainak javára mondom, még akkor is, ha ez a kinyilatkoztatás a régiek Legfőbb Lényétől (Ente Supremo) ered, mert az Istennel azonosítandó". (V.ö.: Fehér M. Jenő: Középkori magyar inkvizíció. Buenos Aires, 1969.)

Az ősszülok utódai irányában a gondviselő Isten szeretetteljes gondoskodásának a nyomait és ennek a gondoskodásnak élő tudatát fedezhetjük föl, ha a protoevangélium alapján állva tekintünk szét az ősi korok emlékei közt. Megilletődve láthatjuk az őskori — alapvető vonásaiban egységes — vallás papjának hűségét sok esetben, amikor az alapszövetség isteni igazságait és az emberi közösség egységének a tudatát egyaránt szolgálta. Az *Abrahámmal kötött isteni szövetség nem szüntette meg az emberiség egyetemes kiválasztottságát és a testvériség, az egy családba való tartozás tényét, hanem az Ószövetség és annak népe éppen ezt volt hivatva részletbemenően szolgálni.* Mikor a megígért Megszabadító, Jézus Krisztus érkezett, ő maga jelentette ki, hogy minél magasabbra választott ki valakit az Isten, annál nagyobb alázattal kell annak szolgálnia őt: "Az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon másoknak és életét adja váltságul sokakért" (Márk. 10, 45), ... "nem jöttem, hogy e világot megítéljem, hanem, hogy megmentsem" (Ján. 12, 47) ... "Én vagyok a jó Pásztor... és életemet adom a juhokért" (Ján. 10, 15-15) stb. Az ószövetségi rituális papi szolgálatot nem ez a szellem jellemezte. Ez sok-

kal inkább a prófétai intézmény sajátja volt. Az utolsó előkészítő szakaszra Ábrahám ivadécai körében Jákob fia Lévi és ennek utódai, Áron leszármazottai kapták meg a papi tiszteletet. Ez a tisztség azonban eredeténél és lényegénél fogva közvetlenül csak Ábrahám törzsét volt hivatva előkészíteni a megígért Ivadék eljövételére. Ez kitűnik abból a tényből is, hogy az Ószövetség papjai Ábrahámiban valamennyien adót fizettek Melkizedeknek. Ezzel elismerték a neki való alárendeltségüket, a tőle való függésüket s így papságuk egy időre szóló — ideiglenes jellegét —, amint ezt a Zsidókhoz írt levél részletesen kifejti. Az ószövetségi könyvek több helyen is meghirdetik egészen világosan, hogy a Messiás, Krisztus, a Megszabadító Melkizedek rendje szerint való pap lesz. Ezzel egyzersmind az is jelezve volt, hogy az ároni-papság bevégi hivatását a Messiás megjelenésekor (V.ö.: "a papság megváltozásával szükségképp megváltozik a törvény is" — Zsid. 7, 12 — és megfordítva is).

Krisztussal Ábrahám törzse számára is a Melkizedek-rendi papság érvénye állt be és ez érvényes az egész világra, minden népre a világ végezetéig. Ilyen értelemben Krisztus a beteljesedés. Ugyanakkor a kezdet is, mert minden kegyelem Krisztus kegyelme. A Krisztus alapította Egyház az üdvösség egyedüli rendes eszköze és azért szükséges az üdvösséghez. Ebből ered a kettős kötelezettség: az egyes embereknek minden erejükből törekedniük kell Krisztus megismerésére és követésére, az Egyháznak pedig Krisztus hirdetésére az egész világon.

ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK

Ez a munka az első ilyen jellegű gyűjtemény magyar nyelven. A szerkesztés nehézségei is főként ebből a tényből adódtak. Elsősorban arra törekedtünk, hogy ha a rendkívül értékes és bőséges anyagból keveset is tud csak nyújtani könyvünk, az lehetőleg hűséges és pontos legyen. A forrásmunkákat, melyekből idézünk, külön jegyzékben soroljuk fel. Az egyes szövegfordítások végén csak utalunk a szóban lévő forrásmunkára és helyre, ahol az idézett rész található. Magát az idézetet helyenként módosítottuk az alább következő szak tudományos megfontolásokból.

Az idézeteket vagy sumér szövegből vagy sumér időkbe visszanyúló hagyomány alapján akkád ill. babilóniai és asszír lejegyzésekből közvetítik forrásaink, tehát végeredményben Ábrahám korát megelőző időkből. Sajnos, nincsen módunkban valamennyi idézet eredeti lelőhelyét felkutatni. Ezért a forrásmunkák — nem egyszer pontatlan — adataival kell beérnünk. E miatt már előre, kedves olvasóink szíves elnézését kérjük s egyben azt is, hogy esetleges pontosabb adatok közlésével segítsenek tovább tökéletesíteni vállalkozásunkat. Egy későbbi kiadás feladata lesz valamennyi idézett hely eredeti szövegrészének párhuzamos közlése. Csak így válik majd ellenőrizhetővé a sumér illetőleg az egyéb keleti nyelvű szöveg helyes olvasása. Erre pedig azért van szükség, mert ezeknek a (főként sumér) szövegeknek pontos fonetikai és értelmi visszaadásában elég sok bizonytalanság uralkodik. Ezekkel a szövegekkel ugyanis főként asszírológusok ill. akkádisták foglalkoznak s ezért az olvasatok legtöbbször bizonyos egyoldalúságot tükröznek. Elég csak akármelyik közkézen forgó ilyen szótárt (glosszáriumot, szillabárt) megnézni, hogy lásuk, egy-egy gyökshöz vagy összetett kifejezésnek mennyiféle olvasata s így értelme is lehet az ékírás természetének megfelelően. Mostoha körülmények miatt csak kevés sumérológus tud kifejldni és érvényesülni s ezek között egészen kevés a magyar. Már pedig, mint tudjuk, már E. Hincks 1850-ben megállapította, hogy az ékírást szövegek nem mind semi nyelven vannak írva. H. C. Rawlinson szerint az ősi ékíratok szkita nyelven íródtak (1853). Oppert és Le-

normant nyomán azután ma mintegy 35 orientalista határozottan állítja és bizonyítja, hogy a sumér nyelv rokona az ural-altáji nyelvterületen keresendő. Elsősorban tehát magyar, török és finn nyelvészek és kutatók tudnának a sumér nyelv fonetikájának és szellemének legmegfelelőbb olvasatokat és fordításokat adni. Ez áll mind az épségben előkerült, mind pedig a sérült szövegek helyreállításával és olvasásával kapcsolatban.

Ennyit a nyelvészeti, formai torzulásokról. Vannak azonban tartalmi, materiális torzulások ill. torzítások is.

A Szentháromság hittitoknak ismeretében tudjuk, hogy az isteni természet egysége mellett szükséges a személyek hármasságáról vagyis "több"-ségéről beszélni. Már röviden érintettük, hogy miként kell értékelnünk ezért ősi szövegek kijelentéseit az "istenek"-kel kapcsolatosan. Ezek ugyanis esetleg magyarázhatók a személyek többségével. De magának ennek a szónak, hogy "Isten", a pontos értelmét kell előbb tisztáznunk. (Az S betű magyar s-nek olvasandó!)

P. Anton Deimel: Sumerisch - Akkadisches Glossar (Roma, 1934) 139. oldalán ez áll:

istin  =ISTIN =1

Ugyanennek a klasszikus szerzőnek Sumerisches Lexikon (1927-37) c. művében. 1-2:

Esten, Istin jelentése eins

P. A. Deimel S A 186:

ISTEN, ISTANU, ESTAN, ESTU jelentése eins, einzig DSA 98:

esten =  =ISTEN, eins

DSA 66:

II gis² =  =ISTEN, eins, 1.

Az "Isten" szó jelentése tehát: egy, egyetlen, az egyedüli az egyedülvaló. Ezek a jelzők vagy megállapítások pontosan illenek az Istenre, aki az ószövetségben is sokszor az egyedülvaló néven szerepel. Ez a szó sohasem szerepel a sumérban számnévként, noha a jel szerepel az egy jelzésére. Az "egy"-nek megfelelő számnévi szó: GE, GI, AS (s); ein (Deimel: Vocabularium Sumericum, Róma, 1910. 233) vagy: EDU (a); ein, unus (DV 233).

Az isteni jelenségre mint következő szóra utaló jel, ún. DETERMINATIVUM a "dingir" szó, a sumérban. Mindig szerepel az ezt jelentő ékjel, mikor az ékírásban "égi lény", "égi jelenség", "égi küldött" stb. neve következik. A sumérban az ilyen determinativumok használata széleskörű és az olvasáskor nem is olvasandó ki. Hogy miért használják, az az írnok-iskolák gyakorlatából és a többértelmű jelek itt és most kívánt olvasatának lerögzítéséből érthető.

A "dingir" szó átjött a magyar "tündér" szóban. (Ez igazolható a sokszögű Orbán-féle nyelvösszehasonlító módszer szerint.)

A törökben tüngör, tingir; Tingri: isten (a kisbetű használata itt lényeges!), égi lény (V. ö. Vámbéry Ármin: A magyarság bölcsőjénél. Budapest, 1914.)

Az altáji tatárban Tängärä, tängir=ég, égi (jó) szellem, csagatájban tingri, u.a., a vogulban, osztyákban tarem, tórem, u.a. (V.ö.: Varga Zsigmond: Ötezer év távolából. Debrecen, 1942.)

A sumérban a dingir B. Landsberger (Materialien zum sumerische Lexicon. Roma, 1055 III. 132) szerint: isten, istennő. Vagyis isteni jelenség vagy küldött, megszemélyesítő, amint a szövegösszefüggésekből kiderül. Sokszor ugyanis szeretett személyek, nagy uralkodók neve elé is került később holott életükben vagy fiatalabb korukban semmiképpen sem azonosították őket Istennel. Ilyenkor tehát a ma is hétköznapi használatban forgó "istenti" vagy "szent" tartalmat akart kifejezni.

DSA 84:

digir=dimir; dimer; dingir; dimmer; dibur; dir, Gott; Göttin (Gattungsbegriff, nicht Name eines konkreten Gottes), Tehát nem egy (valamelyik) isten neve — mondja Deimel — vagyis nem a teológiai istenfogalomnak megfelelő kifejezés, hanem istenfajta, istenféleség, amit a fenti jelentések (istenti jelenség stb.) a magyarban jól kifejeznek.

A dingir szó, maga vagy összetételben egy másik személyt jelölő szóval együtt, tehát sohasem fordítható Istennel. Nem fordítható azonban "istentel" sem, mintha itt egy többistent-hívés bizonyítékáról lenne szó. Egyedül csak isteni jelenségeként fordítható az olvasóra bízva annak kitálalását, hogy az író közelebből milyen jelenségre gondolt

vagy miért használta ezt a jelzőt egy általa becsült személy magasztalására.

Mindazok, akik a vallási fogalmak tisztázását nem tartják fontosnak vagy azok, akik az Ábrahám előtti korban csak sokistenhitet (politeizmust) akarnak látni, elnagyolták vagy teljesen el mellőzték az itt jelentkező problémák elemzését. Általános megjegyzések során nem foglalkozhatunk ezzel részletesebben. Annnyit azonban mégis le kell szögeznünk, hogy maga az Ószövetség is ismeri az egyisten-hitet jóval Ábrahám előtt, — már a Paradicsomkertben. Ez megmaradt a bűnbeesés után is. Világos utalások erre az Első evangélium (Gen. 3. 15) és az ezt körülvevő események és leírások, továbbá Gen. 3, 21, Káin és Ábel története (Gen. 4, 3-16), azután ismét Ádám szavai (Gen. 4, 25). Szet fiáról ezt mondja Gen. 4, 26: "Szetnek szintén született fia, ezt Enósnak nevezte el; ez kezdte segítségül hívni az Ur nevét." A héber szöveg azonban így is fordítható: "Ekkor kezdték elnevezni őket az Ur nevével; Szet nemzedéke ugyanis — eleinte — jámbor és vallásos volt s ezért őket "az Isten fiainak" hívták (v. 9.: Gen. 6, 2). Hénok "az Istennel járt és eltűnt, mert az Isten elvitte" (Gen. 5, 24).

Az őstörténet rendkívüli eseményei tükröződnek Gen. 6, 1-4 leírásában: "Mikor pedig az emberek sokasodni kezdtek a földön s leányokat nemzettek, látták az Isten fiai, hogy az emberek leányai szépek és feleségül vették közülük mindazokat, kiket kiszemeltek. Mondotta erre az Isten: Ne maradjon az én lelkem örökké az emberben, mivel test ő: százhusz esztendő legyen még napjaiból. Az óriások voltak a földön azokban a napokban — miután ugyanis az Isten fiai bementek az emberek leányaihoz és azok szültek; azok az erős, ősidőkből híres férfiak." Ezután következik a vízözön s a vele kapcsolatos események, melyekben változatlanul az egy Istennek tulajdonítják a szereplő személyek a velük történő dolgok legfőbb irányítását. Miért ne szólhatnának tehát az Ószövetségi könyveken kívüli források is ugyanarról az egy Istentről. És szólnak is.

De szólnak szövegeink erről az egy Istentről, az Egyetlen legfőbb lényről, úgy, hogy nem ezt a világos sumér szót — melyet az akkád nyelv is átvett —, hanem Isten egyik

vagy másik tulajdonságát használják a megnevezéskor.

Alapvető hittanunk részletesen kifejti ezzel kapcsolatban, hogy a földi ember megismerése elvonás útján történik. Csak a teremtetett dolgokból indulhat ki, amikor az Istenről akar képet alkotni magának. E közben három úton haladhatunk.

1. Az **állítás** útja. Minthogy Isten a teremtmények teljes oka, nevezetesen minta - oka is, a teremtmények léttartalmi mozzanatait szabad, sőt kell a Teremtőnek is tulajdonítani; nem ugyan teljesen azonos értelemben (univoce), amit tilt Isten végtelensége és abszolutsága; de nem is kétértelmű módon (aequivoce). Minthogy ugyanis Isten a teremtetett dolgoknak minta - oka, az összes teremtetett valóságok és azoknak minden léttartalmi mozzanata Ister lényegének egy-egy képvonása, s ezért szabad őket ebben a képes értelemben, hasonlósági alapon (analogice) Istenre átvinni. Mégpedig az ún. egyszerű tökéletességeket, melyeknek eszméje nem tartalmaz fogyatkozást (jóllehet a teremtetett lényekben sohasem valósulnak meg tökéletesen), minők ész, szentség, élet, egy, erős stb., forma szerint is szabad átvinni Istenre. A vegyes tökéletességeket, melyeknek már eszméje is tartalmaz tökéletlen mozzanatokat, (mint ahogyan pl. a következtetés nem olyan tökéletes értés, mint a közvetlen látás; illat, tenger, rózsa, meleg, tűz, Nap, fény stb. érzéki mozzanatokat is tartalmaznak), csak azzal a gondolattal szabad átvinni, hogy Istenben megvan ezeknek teremtető eszméje és teremtető ereje; más szóval **Istenben értékük és tiszta tökéletességük szerint** (virtualiter et eminenter) **vanak meg**. Általuk igen eleven, gazdag és a közvetlen tapasztalat színeiben ragyogó fogalmat lehet adni Istenről, amint ez kitűnik pl. Asszisi Szent Ferenc beszédmódjából (Schütz: Dogmatika I. Budapest, 1937. 304-5. old.).

2. A **tagadás** útja. Minthogy Isten más, mint a tapasztalati tények, t. i. végtelen és teljesen transzcendens (természetfölötti), azért joggal szabad róla tagadni a tapasztalati meghatározottságokat. Hiszen a tapasztalati tulajdonságok mind végesek, mind mástól való létnek meghatározottságai; Isten pedig magától való és végtelen. Ez az út nagyon alkalmas arra, hogy megsejtesse Isten megközelíthetetlen fenségét, s a teremtményektől gyökeresen különbö-

ző, kimeríthetetlen mélységű mivoltát; mintegy áthatolhatatlan sejtelmes éjszakába burkolja Istent, melyben annyira szeretnek elmerülni a misztikusok (I. m. 305. old.).

3. A **fokozás** útja. Ez abból a megfontolásból származik, hogy Isten oka ugyan a teremtetett világnak, de mérhetetlenül meghaladja: ami tökéletességet ezen a világon látni lehet, az hasonlíthatatlanul magasabb fokon van meg őbenne, és még ezenkívül nem sejtett gazdagságok és mélységek. Ezen az úton tehát a világ tökéletességei fölé emeljük Istent, és azt mondjuk róla: erőfeletti, több, mint a lét, mint élet, mint szép stb. (I. m. 305. old.).

Az ószövetségi szent könyvek is élnek ezen a mindhárom úton szerzett ismeretekkel és kifejezésekkel. Sőt szóképekkel, metaforákkal, példabeszédekkel, a költői nyelv sok képes fordulatával is kifejezésével is. Ezt teszi az Újszövetségi szentírás is. Jézus a nagy isteni titkokat páratlanul közel tudja hozni egyszerű, de költői, gazdag, láttató és értető nyelvével, hasonlataival, analógiáival pl. "én vagyok az igazi szőlőtő" (Ján. 15, 1), "Én vagyok az ajtó" (Ján. 9, 10), "Én vagyok a világ világossága" (Ján. 8, 12), "Én vagyok a jó Pásztor" (Ján. 10, 11), stb. Szent Pál Krisztust főnek, sziklának, templomnak, szögletkönek stb. nevezi, mert ezek bizonyos tulajdonságai, mint értékek Krisztusban a legteljesebb mértékben megtalálhatók.

Mi tehát a **döntő** az Ábrahám előtti idők istenséggel kapcsolatos kifejezések elbírálásánál? Az, hogy a krisztusi hit világosságánál is megállják-e a helyüket a szóbanforgó szövegek. Ha az Istent jelölő szövegbe, névbe helyettesítjük Isten nevét vagy Krisztus nevét, mondható-e ez az állítás, vagy elnevezés Istenről vagy Krisztusról? Ha igen, akkor elfogadható és bizonyítja az igaz hit világosságát már Ábrahám előtt, amikor Isten szintén megadhatta és meg is adta ezt a világosságot az embereknek, akik kedvesek voltak előtte. Sok igazságra azonban az ember helyes gondolkodása révén — ami szintén Isten adományának nevezhető — maga is eljuthatott.

Teljesen helytelen az eredeti szövegben szereplő ékjelet ill. szót mindjárt istennévnek fölfogni s így a sok ilyen név alapján politeizmust állítani, amikor valamilyen emberfeletti tulajdonság, képesség vagy jelenség kapcsán szerepel ez

a jel ill. szó, még ha a dingir szó nem is áll előtte. Isteni jelenségről van szó, mely az egy Isten egyik megnyilvánulása s legtöbbször teljesen helyénvaló az egyisten - hit világosságában is. Pl. Deimel említi a SA 84. oldalán a digirrel kapcsolatban: "di (=Richter) + gir (mer) = Schwert). Wenn di = ELLU erklärt würde, käme die Bedeutung ungefähr auf dasselbe hinaus, Nämlich: digir = blitzendes Schwert; Blitzer. — = Richterschwert. In beiden Auffassungen wäre Gott der "Herr des Blitzes; der Blitzer." Isten pedig, mint végső ok helyesen nevezhető a "villám Urá"-nak, "ítélő, villámló kard"-nak. Ezzel kapcsolatban önkéntelenül eszünkbe jut, hogy Isten "mikor azután kiűzte Ádámot a Gyönyörűség paradicsoma elé, kerubokat és villogó lángpallókat állított, hogy őrizték az élet fájához vezető utat" (Gen. 3, 24.).

Még tovább mehetünk a dogmatika útmutatása alapján, ha figyelembe vesszük, hogy Krisztusban van helye a tulajdonságok kicserélésének. Tulajdonság, olyan valóság-mozzanat Krisztusban, mely az egyik természetnek sajátja a másik természet kizárásával. Minthogy Krisztus az isteni és emberi természetnek személyes, önálló és magánakvaló birtokosa, és minden állításnak alanya a létrendben végül is az önálló való (suppositum, hypostasis), ezért a két sor állítmány (az isteni és emberi tulajdonságok) a személyen keresztül kicserélhető, úgy, hogy Krisztusról, aki ember, állíthatók isteni tulajdonságok, és ugyanarról a Krisztusról, aki Isten, állíthatók emberi tulajdonságok pl. Máriát szabad Istenanyának mondani, Jézus kijelentése: "Mielőtt Ábrahám lett, én vagyok" (Ján. 8, 58). Szabad tehát azt mondani pl. Isten Fia éhezett, fázott stb. vagy: A názáreti Jézus, Szűz Mária fia mindentudó, mindenütt jelen van stb. (I. m. 624-625. old.).

Ilyen beszédmódot sokszor használ a liturgia, különösen az oltáriszentséggel és az Egyházzal kapcsolatban, az újszövetségi szentírásra támaszkodva.

A liturgia az analógiákat is kedveli ugyanilyen alapon, pl. Jézust Juda oroszlánjának, Győzhetetlen Napnak stb. nevezi. Esztert és Judithot — az ószövetségi történet két alakját — bátorságuk miatt hozza a liturgia párhuzamba Szűz Máriával. Ennek az analógiának azonban kellemetlen

mellékszövege, hogy — akárhogyan is vesszük — Eszter kívánságára Asvérus szuzai király megengedte, hogy a zsidók — bár már biztonságban voltak a király ortalma miatt — hetvenötezer embert mészároljanak le az öldöklési idő alatt s ráadásul ennek emlékére a Purim örömnepet alapították meg, melyet máig is ünnepelnek a talmudisták; Judith pedig — akárhogyan is vesszük — életet oltott ki. Ma már nem tartjuk szerencsésnek annak a liturgikusnak nacionalista buzgóságát, mellyel ezt a két analógiát becsempészte legszentebb liturgiánkba. A II. Vatikáni zsinatnak kellett eljőnnie, hogy az ilyen részleteket az átkozódó zsoltárokkal együtt most már kiiktatjuk szertartásainkból. Az egyiptomi Naphimnusz vagy sok sumér zsoltár viszont ma is az emberi alapvető egyenlőségnek az ENSZ által történt meghirdetése idején is, kifogástalanul hirdeti Isten teremtettségét s az emberhez lehajló végtelen irgalmát.

Gyűjteményünkben szereplő szövegekben legtöbbször a jelenlegi olvasás szerint hozzuk a neveket. Nincs alkalom mindegyiknek kielemezésére. Mégis az előbbieket szem előtt tartásával isteni tulajdonságok jelzéseként nézzük az istenség-gel kapcsolatos neveket. Keressük mindig azt, van-e helyes értelme a velük kapcsolatos szövegrésznek Istenre vonatkozóan. Ha igen, akkor feltételezhetjük, hogy a szövegíró vagy költő valóban az egy igaz Istenről akart beszélni. Ha ilyen elfogadható értelmezés nem található, csak akkor kell tündérre, angyalra vagy valamilyik rossz szellemre (ördögre), megsemmisített emberi szenvedélyre stb. gondolnunk.

Még egy megjegyzést kell tennünk az ún. antropomorfizmusokról. A legősibb kultúrkörben élő népek vallási képzetek, erkölcsi szabályai aránylag a legtisztábbak. Minél tovább haladunk ettől a foktól a máig, a természeti környezetben élő népek hitvilága annál inkább bővül a környező ráhatások és torzulások képeivel. Vándorlások, harcok, keveredések mindig bonyolultabbá tették az eredetileg tiszta alapismereteket. A magárahagyott ember ezenfelül egyéb-ként is hajlandó az isteni felséget, jelenlétet és erőt érzékelhető hatásaiban és megnyilvánulásaiban tisztelni, amilyen a Nap, a természet sok számára ismeretlen titka, évszakok változásai, az ég jelenségei, viharok, földrengés stb. Szeret ezekről képekben és jelképekben beszélni és gondolkodni.

ni, nevezetesen szereti ember módjára szerepeltetni. Ezeket a képeket, jeleket az emberek idővel azonosítják az általuk jelképezett Istenséggel és így lassan, "istenítik" a természeti erőket, dolgokat és megnyilvánulásokat s ezzel sokistenítésbe, politeizmusba esnek. "Isteneiknek" azután emberi alakot és lelkületet, emberi szenvedélyeket és gyengeségeket tulajdonítanak (személyesítés, perszonifikáció). Az ilyen módon emberiesített istenek tevékenységét, életét és műveit emberszabású történésbe szövik: megjelenik a mítosz. Először valószínűleg a természeti dolgokat és jelenségeket, nevezetesen a nagy égitesteket, a Napot, majd a Holdat öltöztetik emberi történesek formájába (természeti mítosz), utóbb a társadalmi jelenségeket és történeti eseményeket is (történeti mítosz), mint Schütz tárgyalja (I.m. 9. old.).

Mégis, nem mondhatjuk, hogy Istenről egyáltalán nem beszélhetünk emberi módon. Hiszen Krisztusban emberként jelent meg a végtelen Isten a földön. De az őszövétségi könyvekben szereplő "isteni többes" sem szükségképpen mindig antropomorfizmus. Az első emberek Istennel való személyes találkozása tény s erről a találkozásról mint valami boldog, mindent betöltő élményről szóltak az ősszülők bizonyára gyermekeiknek. Vajon nem ilyen élményből táplálkozik pl. a Gen. 3, 8: "Mikor pedig meghallották (t. i. Ádám és Éva) az Úr Isten szavát, ki a paradicsomban járkált az alkony hűvösén, elrejtőzött Ádám meg a felesége az Úr Isten színe előtt a paradicsom fái közé."

A Szentháromság hittitka ismeretében — már említettük — teljesen helyesen értelmezhetők ilyen, látszólag politeista kifejezések is, mint pl. "Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra" (Gen. 1, 26), a bábéli torony építései: "Jertek tehát, szálljunk alá és zavarjuk ott össze a nyelvüket, hogy ne értsék meg egymás szavát" (Gen. 11, 7), ha nem is tekintjük költői kifejezésnek a többesszámot. Ábrahám történetében a három vendéggel azonban másként áll az eset. Itt Ábrahám három vendéget fogad, akikről hol többesszámban, hol egyesszámban beszél és Úrnak nevez. Szentírásmagyarázóink általában két angyalnak tartják az Úr kísérőit. Ezek szerint az Úr itt Jézus Krisztusnak egy megnyilvánulása lehetett, mert kizárólag a Fiú lépett a személyes egység viszonyába egy meghatározott

teljes emberi természettel. Nem az isteni (szentháromsági) természet, hanem a második isteni személy az, aki a maga önállásába, illetve magánakvalóságába felvette az emberséget. Krisztus a történelemnek egy meghatározott pillanatában testesült meg és született Szűz Máriától Betlehemben. Halála és feltámadása után is azonban emberként jelent meg és viselkedett, noha teste más, ún. megdicsőült test volt. A szentírásban találunk utalásokat arra és elvileg sem lehetetlen, hogy Krisztus a megtestesülése előtt is fölvehetett emberi alakot, külsőt és megjelenhetett így emberek előtt vagy láthatatlanul kísérhette választottjait (pl. "És mindnyájan egy lelki italt ittak, mert ittak a lelki kősziklából, amely követte őket, a kőszikla pedig Krisztus volt". (I. Kor. 10, 4.) A paradicsomban való "járkálás", Ábrahámnál való látogatás, később Isten angyalaként való megjelenés nem összeférhetetlen Krisztus üdvtörténeti szerepével.

A kolosszebeliekhez írt levél Krisztusról mondja, hogy "Ő az Isten örök Fia, aki az egész teremtettség előtt született. Isten öbenne alkotott meg mindent a mennyben és a földön: minden láthatót és láthatatlant, a trónálló angyalokat, az uralkodó szellemeket, az égi fejedelmeket és hatalmakat. Al-tala és érte teremtetette a mindenséget: létezésében mindezeket megelőzi és benne áll fenn minden" (1, 15-17). Krisztus tehát az a teremtető eszme, amely szerint alkotta meg a szentháromságos Isten a világot. A teremtetés örök gondolata formálisan egy, értékben sok. Szent Tamás szerint ez az eszmevilág az a híd, melyen keresztül az abszolút egyszerű valóból immanens isteni akaró tevékenységgel titokzatos módon kilép az időben való esetleges világ, természetesen nem panteista értelemben (I. m. 457. old.). Vagyis ennek a világnak teremtető eszméi is benne vannak abban az elgondolásban, amellyel az Atya öröktől mondja a Fiút, a saját kép-mását, melyben benne van az egész isteni valóság. Ebben a fölfogásban a teremtetés a Szentháromság örök ölébe van fölvéve.

A teremtetés maga a Szentháromságnak közös ténye; lényegi és nem személyes isteni tevékenység. Teremtmény a teremtetésnek eszköze nem lehet. Az eszköz feladata ugyan-is az, hogy az anyagot a főök tevékenységének befogadására előkészítse. Ámde a teremtetés nem meglevő anyagra irá-

nyul, tehát nincs gyakorlótér a működés számára. De az eszköz-oknak át is kell vennie a főoktól kiinduló mozgást és azt tovább kell vezetnie az anyaghoz, melyet a főok szándéka szerint kell alakítani. Ámde a véges teremtmény mint olyan, alkalmatlan arra, hogy a végtelen léttartalmú teremtő tevékenységet fölvegye és hordozza, éppúgy, mint a kő vagy a tuskó alkalmatlan arra, hogy akár természet-fölötti úton is szellemi tevékenységnek legyen szubsztanciás hordozója (I. m. 455. old.).

Krisztus viszont Isten - emberi mivolta alapján egyedül alkalmas arra, hogy az isteni teremtő erőt isteni természetével átvegye és személyén keresztül továbbítsa a teremtés mű megvalósítására valamint fönntartására és kormányzására. Ezért éppen jól sejtették meg az emberiség ősmítoszainak alkotói, hogy a teremtésben, a természet formálásának munkájában emberfölötti, végső fokon isteni erővel rendelkező emberek kellettek, hogy szerepeljenek (óriások, titánok, demiurgoszok stb.). De az is lehet, hogy nem is csupán sejtették. Az első emberpár személyes élményéből, isteni kinyilatkoztatásokból tudhatta is a lényeket, ami — míg hozzájuk érkezett, bizonyára sok torzuláson is ment keresztül.

Ezeknek a kérdéseknek bővebb tárgyalását adja Zakar A.: a Szentháromságról és benne Jézus Krisztusról, akiben teremtetett minden az égen és a földön (Budapest, 1955).

I. A világ teremtése

A világ teremtésének egyik legősibb szövege az "Enuma elis" (Mikor fent...). Ezekkel a szavakkal kezdődik az akkád szöveg, mely hét táblára terjed ki. A szövegben le-rögzített hagyomány az időszámításunk kezdőpontja előtti (i.k.e.) második évezred elejére nyúlik vissza. Több hasonló szövegrész is került elő.

Mikor fent az eget nem nevezték névvel és lent a földnek nem volt neve, az ős óceán, az ő atyjuk és a kavargó Tiamat, az ő anyjuk és mindenkié, — az ős óceán vizei egymásba folytak.

A zsombékok nem álltak szilárdan, a nádasok sűrűje nem volt látható, amikor egy tündér sem tűndökölt, amikor egy nevet sem neveztek meg, amikor egy végzet sem volt bevégezett, a tündérek akkor lettek teremtvé...

(Michaeli 10, Dhorme I. tábla 1-9)

*Midőn fönn az ég névtelen
s alatt a föld szintazonkép;
Apszu, az ős-kezdet, minden
dolgok teremtője atyja
s Mummu-Tiámat ősanyánk még
vizekkel egybemosódtak;
nem volt szárazföld se, lóp se,
s egyike sem a tündéreknek;
név nélkül szunnyadott a sors is,
betöltetlen várt a végzet —
Apszu s Mummu-Tiámat akkor
tündéreket nemzett és szült:
szülték Lahmut s Lahamut.*

(Gilgames 18, 1. tábla)

(Marduk) hajlékot épített a nagy tündéreknek, a csillagokat, melyek az ő képeik, a csillagképeket ő